ուսաց, որտեղ կան հազիւ տասը տուն Հայ բնակիչ,—և այդ տասը տուն բնակիչքը այս տարի մի ուսումնարան բացին։ Ուսումնարանի արդիւնքը գոյացաւ յօժարակամ նուիրատուութիւններից և մեր Օկրուզեան նաչալնիկը պ. Ս. Դ. Իւզբաշեանցը իր ոսճիկի մի մասից, յանձնառու է եղել ուսումնարանի ծախսը ծածկելու։ Այն ինչ մեր հարուստներից մինը մի կօպէկ չէ տուել, չը նայելով որ ինքն էլ երեխաներ ունի։

***

Մենք ստացանք Բագուից «Հաչիւ, կամ համառօտ նկատողութեան Մարդասիրական ընկերութեան. յօրինեաց նոյն ընկերութեան անդամ և ատենագրիր Սերգէյ Մ. Վարշամեանց, 1873 թ. Բագու։—Յաւումենք, որ մեր լրագրի դիրքը փոքր լինելով, մեզ դժուար կը լինէր տպել մեր էջերի մէջ ամբողջ հաչիւը, բայց ընկերութեան շրջաբերականը կաշխատենք հետեւեալ համարներից մինում տպագրելու։ Հաչվից երեւում է որ 1870, 1871 և 1872 տարվայ մուտքը ընդ ամենը եղել է՝ 33851 բուբ. 83 կօպ.։ Ծախսը եղել է նոյն միջոցում՝ 8763 բ. 20 կօպ.։ Ծախսը հանելով եկամուտից մընում է զուտ 25088 բ. 63 կօպ.

***

Биржа լրագիրը հաղորդում է, որ Պարսից Շահը իր երկիրը վերադառնալու ժամանակ պիտի անցնէ փօթիով և Թիֆլիսով։

***

Ռուս Голосъ լրագիրը հաղորդում է որ Կիէվ քաղաքի փօստից գողացան մի ծրար, որ պարունակում էր 92 հազար բուբլ։ Կասկածում են այդ գողութեան մէջ Պրավէդնիկով անուն նամակաբերին։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՓԱՐԻԶԻՑ

Երկիր Ֆրանսիայի քաղաքական կեանքում մեծ փոփոխութիւն է պատահել։ Թիէրը հրաժարական տուեց իր պաշտօնից, նա այլ ևս Ֆրանսիական հանրապետութեան նախագահ չէ, նա ընկաւ միապետական կուսակցութեան հարուածների տակ։

Երբ որ վեց օր սրանից առաջ Ազգային ժողովը բաժանվեցաւ տօների պատճառով և արձակուրդ առաւ քանի մի շաբթով, Թիէրի բարեկամներից մինը ասեց՝ այս շաբաթը կը լինի Ֆրանսիայի համար պատմական շաբաթ։ Այդ նախագուշակումն արդարացաւ։ Բայց հարկաւոր չէր Թիէրի բարեկամ լինել, այլմինքն աէրութեան մաերիմ մարդ, Թիէրի գործունէութեան անհին լինելը հասկանալու համար։ Ուրիշ ելք չէր կարող ունենալ նրա գործունէութեան եզանակը։ Անդադար տատանման դրութիւնը զանազան կուսակցութիւնների մէջ, ցանկութիւնը բարեկամական յարաբերութիւնները ամենքի հետ պահելու,—ամենազար զրգռում էր ինչպէս նրանց, որք օգնութիւն էին խնդրում նրանից միապետութիւնը վերականգնելու, նոյնպէս և նրանց, որոնց նա խոստանում էր հաստատել հանրապետութիւնը և որոնց միշտ խարում էր։ Այդ թէ ուշ այդ կուսակցութիւններից մինը ոյժ ստանալով, պիտի փորձէր կառավարութիւնը իր ձեռք ցցելու և Թիէրին պաշտօնից հեռացնելու։

Հանրապետականները փոքր թւով են ազգային ժողովի մէջ, բայց երկրի մէջ նոքա բազմաթիւ են, կազմում են ոյժ և ամբոխը նրանց կողմն է բռնում։ Այդ բոլոր գիտեն և տեսնում են, թէ միապետականները թէ պ. Թիէրը։ Բայց չը նայելով այս բանին, հանրապետականները չէին կամենում խանգարել երկրի հանդստութեանը մինչև որ Ֆրանսիայի մի մաս թշնամական զօրքով էր բռնած, մինչև որ Գերմանիային պարարը դեռ ամբողջութեամբ վճարած չէր։ Նրանք սպասում էին որ գերմանական զօրքը հեռանայ, գիտենալով որ այն ժամանակ կամայ ակամայ ազգային ժողովը պիտի ցրվէր և ժողովուրդը պիտի նորը ընտրէր։ Նրանք գիտէին որ այդ նոր ազգային ժողովի մէջ նրանց կուսակցութիւնը բազմութիւն կը կազմէ, որովհետև իրանց կողմն էին տեսնում ամբողջ երկրի համակրութիւնը։ Վերջին ընտրութիւնները սրա համար թող օրինակ լինին։

Այդ բոլորը նրանք գիտէին, բայց մի բան չը գիտէին, կամ մի բանի վրա ուշադրութիւն չէին դարձնում, այդ այն է, որ միապետական, կղերական, պահպանողական կուսակցութիւնն էլ այդ բոլորը շատ լաւ գիտէ։

Վաղուց է արդէն այդ կուսակցութիւնը նկատում է, որ Ֆրանսիան նրանից հրաժարվել է։

Ութսուն տարի սրանից առաջ Բուրբոնեանները ընկել էին։ Յեղափոխութիւնը նրանց գահից զրկեց, զլխատեց Լուի XVI և հաստատեց Ֆրանսիայում հանրապետութիւնը։ Նապօլէօն Լը երևաց և յանուն հանրապետութեան իր ձեռքը գցեց իշխանութիւնը։ Պատերազմների անվերջանալի շարքը միջոց չը տուեց Ֆրանսիային իր խելքը հաւաքելու։ Նա ամեն տեղ գնում էր ուր որ նրան տանում էր իր երևելի զօրապետը և առաջ քան թէ յայտնվէր խաղաղութիւն և երկիրը կարողանար քննել իր դրութիւնը և փոխարէնը տալ այն մեծ խարեբային, Նապօլէօնը աքսորվեցաւ երկրից օտարների զօրքի օգնութեամբ և ուղարկվեցաւ պանդխտութիւն։

Գահը դարձեալ բռնեցին Բուրբոնները, թէև կարճ միջոցով։ 1830 թուին մի նոր յեղափոխութիւն նրանց էլ աքսորանք ուղարկեց օտար երկիրները։ Եւ եթէ այդ անդամ չը հրատարակվեցաւ հանրապետութիւն, պատճառը այն էր որ Ֆրանսիան խաբված էր։ Նրան ասեցին՝ աժէ միթէ այդքան արիւն թափել կառավարութեան այս կամ այն ձևի համար. քեզ հարկաւոր է խաղաղութիւն և հանդստութիւն։ Վերջ առ ահա այդ նոր միապետութիւնը հանրապետական հիմնարկութիւններով և օրէնքներով և դու բաղդաւոր կը լինես։ Այդպէս էին խօսում այն մարդիկը որոնց Ֆրանսիան հաւատում էր։ Նա հաւատաց նրանց և ընդունեց Օրլէանեան հանրապետական միապետութիւնը։ Տասն և ութ տարի նրան համբերելուց յետոյ, նա վերջը հասկացաւ թէ ինչ բան է այդ հանրապետական միապետութիւնը և մի օր, 1848 թուին նոր յեղափոխութիւն արաւ,—և ուղարկեց Օրլէաններին էլ աքսորանք իրանց պանդուխտ ազգականներին միսիթարելու...

Ֆրանսիայում նորից հիմնվեցաւ հանրապետութիւնը, բայց ոչ երկար ժամանակով։

Մեծ հօրեղբոր փոքրիկ եղբօր որդին, որ անգնութեան մէջ գերազանցում էր առաջինից, ներկայացաւ հանրապետութեան առաջ, երդում տուաւ նրան միշտ հաւատարիմ մնալու, ընտրվեցաւ նախագահ,—և երեք տարից յետոյ իր ձեռքը ցցեց իշխանութիւնը իրան կայսր յայտնելով։ Եւ միայն քսան տարվայ տանջանքներից յետոյ, Ֆրանսիան կրկին շունչ քաշեց։ Նապօլէօնեան ցեղը գահից գլորվեցաւ և գարձեալ յայտնվեցաւ հանրապետութիւնը։

Բաւական է, բաւական է, ասում էր մաշված, ցաւից ընկած Ֆրանսիան, մենք փորձեցինք ամեն եղած կառավարական ձևերը և դեռ երբէք այնքան երկար պահպանված չենք հանրապետականը որ նրա մէջ էլ փորձվենք։ Փորձը սկսվեցաւ։ Նա գնալով աջողվում էր և երկրի համակրութիւնը նրանով աստիճանաբար զրաւվում էր։ Ազգական—միապետական կուսակցութեան և ժողովրդի մէջ բոլոր կապերը կտրված էին, երկիրը ինքն նախագծեց իր համար ընթացքը և այլ ևս չէր կամենում դայեակներ ունենալ։ Նա իրան բաւական ուժեղ էր զգում իր սեփական ոտների վրա կանգնելու համար։

Այդ տեսակ դրութեան մէջ ի՞նչ պիտի անէին միապետականները, որք առանձին հանգամանքների շնորհով բազմութեան մէջ յայտնվեցան Ազգային ժողովում։

Մինթէ ուրիշ անդամ նրանք կարող էին յուսալ ազգային ժողովի մէջ այդ բազմութեամբ ընտրված լինելու։ Ոչ, նրանք այդ լաւ գիտէին և վճռեցին այլ ևս չը սպասել։ Իւրաքանչիւր բոպէն նրանց համար թանդ էր և նրանք հասկացան որ գուցէ աւելի յարմար ժամանակ չեն գտնի իշխանութիւնը իրանց ձեռքը ցցելու։ Այսօր էգուց գերմանական զօրքերը պիտի հեռանային, և այն ժամանակ հանրապետականները հիմնվելով ազգի համակրութեան վրա, կը պահանջէին որ ներկայ ազգային ժողովը ցրվի։

Ֆրանսիայի քաղաքական կեանքից դուրս ապրելը, անփոխելի անհրաժեշտութիւնը իրանց նպատակները մի կողմ դնելու, փառասիրութեան զգացմունքը յաւիտենից թաղելու,—հաճելի չէր կարող լինել եռութեան հիրոներին։ Նրանք վճռեցին փրկել Ֆրանսիան, գցելով իրանց ձեռքը քաղաքական իշխանութիւնը։

Ահա պատահած երևոյթի գլխաւոր պատճառը։ Ինձ կը մնայ այժմ պատմել պատահած փոփոխութեան մանրամասնութիւնները։

Փարիզ, մայիսի 25. Պ. Իզմ.

ՆԱՄԱԿ ՎԻԵՆՆԱՑԻՑ

1873 թուին մայիսի մէկին, կէսօրին թնդանոթների գոչիւնի, շատ հազարաւորների ցնծութեան աղաղակի և երգեցող դասերի մեծ աղմուկի մէջ բարձրացրուց Աւստրիայի կայսր Ֆրանց Իոսէֆ 1-ը իր ձայնը և հետևեալ խօսքերով «ես յայտնում եմ 1873 թուականի աշխարհահանդէսը բաց արած» նշան տուաւ աշխարհին մի ընդհանուր ուխտադնացութեան դէպի Վիեննա։

Թէ ինչ նշանակութիւն այս ուխտադնացութիւնը պէտք է ունենայ պատմութեան մէջ, բաւական է գոնէ յիշել որ բացի տանուտէրից, կայսր Ֆրանց Իոսէֆ ա-ից իր ընտանիքով, ներկա էին բոլոր աշխարհի տիրապետողների ներկայացուցիչները, որոնց մէջ տեսնվում էին Պրուսիոյ Տէրութեան թագաժառանգը իր ընտանիքով, Ուէլսի Պրինցը, Դանիայի թագաժառանգը, Օլդենբուրգի մեծ դուքսը և ուրիշ հարիւրաւոր ազգերի ներկայացուցիչները և իշխանները.

Թէև տասնուչորս օր այս մեծ տօնակատարութիւնից անց է, բայց ուղիղն ասած էս օր էլ դեռ հանդէսը այնպէս կարգի չէ ընկած որ կարելի լինի ասել թէ արդէն պատրաստ է. թէև երկու տարից աւելի հազարաւոր հանճարներ և մշակներ ամեն ազգեր երկրագունտի այս մի անսնան տեղի վրա աշխատել են, բայց դեռ ևս բոլորովին կատարելագործուած չէ։ Այստեղ ուղարկած ապրանքի մի մասը դեռ կամ արկղների մէջ և կամ երկաթուղու կայարանն են ուր ինչպէս այսօրուայ օրագիրը հաղորդում է մօտ 1000 լի կառք, սպասումն հերթին աշխարհանդէսի ասպարէզը մտնելու։ Ամեն երկրի մասերումն նկատում է իւրաքանչիւր ժամ մի մեծ յառաջադնացութիւն կարգ դնելումն, մի քանի երկրի մասերը կարգի են ընկել միւսի մէջ նկատում է կարգ ընկնելումն մօտենալը, երրորդը դեռ նոր է սկսել, չորրորդը մտածում է դեռ դարդակ տեղերին և պատերին իր երկրի արհեստի և պտուղի բերքերով ինչ ձև տալուն վրա, հինգերորդի հետքը դեռ ևս չէ երևում և այլն, կարճ ասած, դեռ ևս մի քաոսի է նմանում, որից մի քանի օրից յետոյ մի աշխարհ պէտք է ստեղծուի։—Այս աշխարհի ակզբնական պատկերի այցելութիւն անողները այն օգուտ կարող են ունենալ որ մի քանի փոքր մանաւոր և հետաքրքրելի նիւթերը այս դրութեան մէջ աւելի աչքի տակ են ընկնելու քան թէ այն ժամանակ երբ բոլորովին կարգ դրած շատ հեշտութեամբ ընդհանուր տպաւորութիւնից յափշտակուած քննողի աչքից կարող են ծածկուել։—Հիմայ տեսնում է իւրաքանչիւր ժամումն շատ նոր նիւթերի ստեղծումն այս աշխարհին մէջ, ուր երեկ այստեղ թափառողը հոտած հանդստանում էր, այսօր տեսնում է կամ մի ամերիկացու վրանի բացուիլը, կամ յունաց եկեղեցու նոր հիմնելը, կամ մահմեդականաց սուրբ աղբիւրների համար տեղ փորելը և այլն, մի խօսքով մարդկային գիտութեանց և արուեստից ոյժը հրաշքներ է գործում։—

Աւստրիան, Իտալիան, Բելգիան, Շվէյցարիան և ուրիշ մի քանի տէրութիւնները մասամբ պատրաստ են։ Այցելութիւն անողներին այժմ դրավում է առանձնապէս Շվէյցարիայի և Բելգիայի մասերը, այս երկիրները թէև փոքր, բայց ոչ մի ճիւղի մէջ ուրիշ երկիրներից հետ չեն մնացած և մի քանի ճիւղի մէջ շատ մեծ տէրութիւններից բարձր են։ Շվէյցարիան ինչպէս իր մանկավարժական մասովը շատ ուսուցչաց և ծնողաց հեռադրքրքելի առարկայ է դարձած, նոյնպէս և աբիւնահեղ պատերազմների մէջ քաջ յայտնի իր մարդասիրական ընկերութիւններից ներկայացրած ու կատարելագործուած վերաբերմունքով իւրաքանչիւր այցելուի վրա մի ազնիւ ազդեցութիւն է թողնում. քանի հազարաւոր ընտանեաց այս երկու ճիւղերով Շվէյցարիան կեանք ու միխիթարութիւն է տուել առանց նոցա ազգութեան և կրօնքի զանազանութեանը նայելու։—

Բելգիան ցոյց է տալիս թէ մի ժողովուրդ որ ազատութեան, գիտութեան և արուեստի պաշտօնակալ է ինչն է ընդունակ, չը նայեցեալ որ իր երկրի տարածութիւնը այնպէս սահմանափակուած է։ Ժողովրդի գիտութեամբ և եռանդով այդ փոքր տեղից այնքան հարստութիւններ է ներկայացնում որ իրանից տասն անդամ մեծ երկիր ունեցող տէրութիւնների հետ մաքառումէ և շատ բանի մէջ մի քանիսից էլ գերազանցում է, մանաւանդ գործարանաց և արհեստաց կատարելագործութեամբ։ Այս երկրի մէջ մի երևոյթ մինչև հիմայ մեծ ուշադրութիւն է դարձնում, այն է որ Բելգիայի ուսումնական մասի ներկայացնողը մի հոգևորական դասին պատկանող անձն է որ մեծաւ բաւականութեամբ և գործի ապահովութեամբ գիտութեանց իւրաքանչիւր ճիւղի վերայ այցելուներին բացատրութիւններ է տալիս։—Զանազան ազգերի ուխտաւորները ոմանք զարմացմամբ և ոմանք նախանձով մտիկ են տալի այն հոգևորական անձնի գործունէութեան վրա. Պատահեցաւ ինձ մի անդամ այս մասումն մի մեր ազգակցի հետ անցկենալու և ինչ յիշողութիւն մեր հայրենիքից ու ազգից մեր մէջ զարթեցաւ,—կարդացողին նոր բան չեմ պատմի այստեղ կրկնելովս։

Շվէյցարիայից և Բելգիայից յետոյ մինչև էսօր ամենակարգին ընկածը աշխարհանդէսի մէջ Աւստրիան է գալի, որ իր երկրի պատմական յիշատակներովը ստիպում է մարդուն նրա վրա յարգանք նայել։ Ով չի ճանաչում պատմութեան մէջ Աւստրիայի դրութիւնը 1866 թուականից առաջ, երբ նա իր ուշքն ու միտքն ուրիշ ուղղութեան էր դարձրել, երբ նա իր աչքը պտոյտ էր տալի իր երկրի չորս կողմն և նոր միջոցներ էր պատռտում իր տէրութեան սահմանը ընդարձակելու, երբ նա դարձած էր իր զինակիր և պաշտպան Պապականութեան կրօնամոլական ձգտումներին, երբ նա անցաւոր փառքի ու պատուի հետևիցն էր ընկած։ Բայց ինչպէս մարդկային պատմութիւնից երեւում է թշուառութիւնը ու դժբաղդութիւնը մարդկային շատ ազգերին մեծ ուսում է աւանդել։ 1866-ին զարթացրուց Պրուսիան իր քրոջ Աւստրիային մի անքազաքավարի ու սոսկալի ձևով. այս արթունքից յետոյ մինչդեռ Աւստրիացիք աջ ու ձախ էին քաշում ու ազգերի մեծ մասը նրա ցաւին խօսքով ու գրով մասնակից էին լինում, լուսոյ ու գիտութեան ոգին տոնախմբում էր, նա ուրախանում էր որ մի հեռեոզի թիւը աւելանումէ, նրան յայտնի էր որ մի օր 66 թուին ողբացող ու յաղթուած Աւստրիան վրէժխնդիր կը լինի, կը մաքառի ազնիւ ձևով իր քրոջ հետ և որ 66 թուի պատերազմական օրերը անջնջելի, ազնիւ յիշատակաց արժանի օրերի են փոխադրուելու իր պատմութեան մէջ։ Իրաւի հիմայ Աւստրիան շատ առաջ գնացած է երևում այն հանդիսին մէջ, 66-ից յետոյ Աւստրիան իր ուշքն դարձրած լինելով իր սեպական ներքին տէրութեան վրա, աւելի օգուտ քաղեց քան թէ նրան բերում էր զօռով տիրապետած Իտալիոյ մի մասն, Յունգարիայի ծառայութիւնը, գերմանական Ֆրանկֆուրտ դաշնադրութեանց մէջ առաջին տեղն ունենալն և կամ սուրբ Պապի անընդհատ աղօթքներն ու օրհնական կոնդակները և այլն. նա իմացաւ որ մի ազգի ոյժն իր մէջից պէտք է լինի և որ գիտութիւնը միայնակ ոյժն ու զօրեղութիւնն է։

Աւստրիայի բարոյական ու նիւթական ոյժը այն աշխարհանդէսի մէջ շատ ազգաց զարմացումն և բարի նախանձ պիտի յարուցանէ։—

Աւստրիայի կողքին գլուխ է հանում նորա հետ եղբայրացած Յունգարիան, նա էլ ուզում է ցոյց տալ որ եւրոպական արհեստից մէջ հետ չէ, որ իր ազատութիւնը ու արտօնութիւնները Աւստրիոյ կայսերութեան մէջ ոչ թէ զէնքի ոյժին է պարտական, այլ գիտութեանց և արուեստից, վերջիններով միայն ստիպել է իր ստրկացնողին ազգային ազատութեան և եղբայրական դաշնադրութեանցը ստորագրելու.

Ռուսաստանի վերայ արհեստական պալատի մէջ առ այժմ ոչինչ չեմ կարող ասել, որովհետև նա դեռ կարգի դցած չէ այժմ, ինչպէս և Անգլիան, Ֆրանսիան ու Ամերիկան, որ նոր է մտածում իրան զինուորելու խաղաղութեան զէնքով։ Ռուսաստանի մասը մեզ այս աշխարհահանդէսի մէջ մի մխիթարութիւն է տալի որ ուրիշ աշխարհահանդէսների մէջ չունէինք, գուցէ տեղի սակաւութեամբ. կովկաղը իր արհեստական ու բնական բերքերով մի առանձին կրկնաբաժանմունք է ստացել ուր միայն Կովկազեան կողմի արհեստները ու բնական բերքերն են ներկայացրած։ Սրա օգուտ այն կարող է լինել, որ մինչդեռ առաջուայ աշխարհահանդէսներումն մեծ Ռուսաստանի արհեստների և